

معرفی کتاب رابطه زهر آگین آمریکا، عراق و بمباران شیمیایی حلبچه

سجاد نخعی

مقدمه

«یوست هیلترمن، روایت معتبری از کاربرد واقعی سلاح‌های کشتار جمعی در خاورمیانه معاصر - دست‌آوردی گسترده صدام حسین به تسلیحات شیمیایی علیه ایران در دهه ۱۹۸۰ میلادی - را به نگارش درآورده است. پژوهش وی نه تنها جنایات عراق بلکه خطاکاری کسانی در جامعه بین‌المللی که اقدامات رژیم بعثی عراق را نادیده گرفتند و یا تلویحاً با آن همدستی کردند را به‌طور مستند نشان می‌دهد».

مطلب فوق، اظهار نظر گری سیک، عضو سابق شورای امنیت ملی ایالات متحده و استاد کنونی دانشگاه کلمبیا در مورد کتاب رابطه زهر آگین آمریکا، عراق و بمباران شیمیایی حلبچه* اثر یوست آر. هیلترمن می‌باشد.

پژوهش آقای هیلترمن پژوهشگران دیگری را نیز به اظهار نظر درباره خود واداشته است: سامانتا پاور، استاد دانشگاه هاروارد راجع به کتاب مذکور می‌نویسد: «کتاب رابطه، علاوه بر نشان دادن بخشی از حمایت آمریکا از صدامی که حتی مردم خود را بمباران شیمیایی کرد، به تردید دیرین راجع به قابل

اعتماد بودن و اشنگتن در منطقه خاورمیانه، دامن می‌زند.» آندره کوک بارن، تحلیل‌گر کهنه‌کار نیز در روزنامه نیشنز** این کتاب را شرحی جامع و قوی از وقایع روز بمباران شیمیایی حلبچه و زمینه‌های منتهی به آن می‌داند و یکی از درونمایه‌های اصلی کتاب را همدستی ضمنی ایالات متحده در این

** A Poisonous Affair: America, Iraq, and the Gassing of Halabja
By Joost R. Hiltermann New York: Cambridge University Press, 2007

* The Nation

تحلیل گران کهنه‌کار خاورمیانه که هم اینک معاون مدیر برنامه خاورمیانه و افریقای شمالی گروه بحران بین‌المللی است، هنگام پژوهش برای تألیف این کتاب، به‌عنوان مدیر اجرایی بخش تسلیحات دیده‌بان حقوق بشر مشغول به کار بود.

آقای هیلترمن در مقدمه‌ای که برای ترجمه فارسی کتاب نگاشته است، اهداف خود را از نگارش این کتاب این‌گونه تشریح می‌کند: «مهم‌ترین هدفم از نگارش این کتاب آن بود که ماجرای [حلبچه] را از زبان کسانی که به‌طور مستقیم شاهد آن بوده‌اند برای مخاطبان غربی بازگو کنم: از زبان قربانیان جنگ شیمیایی، پزشکان معالج، افسران نظامی مطلع از کاربرد جنگ‌افزارهای شیمیایی، عوامل اطلاعاتی و دیپلمات‌هایی که همواره با عباراتی از مواضع کشورهای متبوعشان دفاع می‌کنند. اما هدف مهم دیگرم این بود که ضمن روشن کردن علل بروز این رویداد برای مخاطبان گُرد و ایرانی، مشخص کنم که سیاستمداران غربی تصمیمات خود را در این زمینه براساس چه اطلاعاتی و چگونه اتخاذ کردند و با پیامدهای خواسته یا ناخواسته آن چه برخوردی کردند.» (هیلترمن، ۱۳۹۲: صص ۲۱ و ۲۲). نویسنده کتاب از این رهگذر چارچوب کلی پژوهش خود را براساس وقایع جنگ ایران و عراق و با تمرکز بر کاربرد تسلیحات شیمیایی پی‌ریزی کرده است، بنابراین و برحسب ضرورت نقطه آغاز این پژوهش به اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی یا دهه ۱۳۶۰ شمسی بازمی‌گردد.

موضوع اصلی کتاب رابطه زهرآگین آمریکا، عراق و بمباران شیمیایی حلبچه، بررسی واقعه حمله شیمیایی به شهر کردنشین حلبچه در استان سلیمانیه عراق است و در کنار آن، مسائل مهمی همانند کمک‌های بین‌المللی برای توانمندسازی عراق در ساخت و کاربرد تسلیحات شیمیایی، سیر جنگ شیمیایی عراق علیه ایران از آغاز تا پایان و

جنایت برمی‌شمارد. همچنین در روزنامه *واشنگتن پست*،* کتاب رابطه زهرآگین، روایتی تکان‌دهنده از بمباران شیمیایی حلبچه و عملیات متعاقب آن یعنی "انفال" و کشتار ده‌ها هزار گُرد عراقی توسط رژیم بعثی عراق توصیف شده است. کارول براون در نشریه معتبر *فارین/فیرز*،** کتاب مذکور را الگویی برای گزارشگری کاوشگرانه می‌خواند؛ از نظر وی هیلترمن تقریباً با استفاده از تمامی منابع موجود، روایت بی‌طرفانه‌ای از این واقعه ارائه داده است. به نوشته مایکل روبین در نشریه *میدل/ایست کوا/ترکی*،***

هیلترمن رویدادهای مربوط به کشتار حلبچه را با جزئیات کامل شرح داده است و مایک آمیتای در نشریه *میدل/ایست ژورنال*،**** کتاب رابطه زهرآگین را یک اثر پژوهشی بسیار دقیق توصیف می‌کند.

همان‌طور که از عنوان کتاب رابطه زهرآگین آمریکا، عراق و بمباران شیمیایی حلبچه برمی‌آید، این اثر به دنبال واکاوی واقعه‌ای است که طبق برآوردهای مختلف، طی آن حدود ۴ تا ۵ هزار نفر غیرنظامی گُرد عراقی بر اثر یک بمباران شیمیایی گسترده توسط هواپیماهای ارتش بعثی عراق کشته و هزاران نفر دیگر نیز از خانه و کاشانه خود آواره شدند. این در حالی است که مصدومان این واقعه هنوز هم از آسیب‌های ناشی از عوامل شیمیایی رنج می‌برند.

نویسنده کتاب، یوست آر. هیلترمن یکی از

* Washington Post
** Foreign Affairs
*** Middle East Quarterly
**** Middle East Journal

گری سیک: پژوهش هیلترمن نه تنها جنایات عراق بلکه خطاکاری کسانی در جامعه بین‌المللی که اقدامات رژیم بعثی عراق را نادیده گرفتند و یا تلویحاً با آن همدستی کردند را به‌طور مستند نشان می‌دهد.

اسناد اطلاعاتی در دسترس و کارهای پژوهشی انجام شده در این زمینه.

• تلاش برای نگاه علمی به این ماجرا و ارائه برآوردی بی‌طرفانه و منصفانه از نقش طرف‌های دخیل در این قضیه.

• ارائه سند و مدرک برای مطالب و ادعاهای مطرح شده در کتاب تا حد امکان.

• مطابقت دادن اظهارات افراد مصاحبه‌شونده با اسناد و مدارک موجود.

با وجود پژوهش تقریباً منصفانه و بی‌طرفانه‌ای که برای نگارش کتاب رابطه زهرآگین انجام شده است، مواردی در متن انگلیسی کتاب وجود داشته که ناظر علمی ترجمه (آقای عبدالمجید حیدری) و ناشر ترجمه فارسی کتاب، برحسب نیاز درباره آنها توضیحاتی مختصر و ضروری را در پانویس کتاب، ذکر کرده‌اند و بدین ترتیب بدون اعمال هیچ‌گونه دخل و تصرفی در متن کتاب، و با رعایت

مواضع سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای غربی درقبال این حملات، جزئیاتی از عملیات انفال ارتش عراق (علیه کردهای این کشور) و نسل‌کشی در عراق نیز مورد بررسی قرار گرفته است. یکی دیگر از درونمایه‌های اصلی کتاب، فراز و فرود رابطه ایالات متحده و عراق در دوران جنگ عراق و ایران است و همان‌طور که در این کتاب نشان داده شده است سیر رویدادها در بازه زمانی مذکور به نحوی پیش رفت که چشم‌پوشی تعمدی امریکا از اقدامات غیرقانونی عراق به‌ویژه در زمینه کاربرد تسلیحات شیمیایی را در پی داشت؛ این امر از کاربرد عوامل شیمیایی علیه نیروها و غیرنظامیان ایرانی آغاز و به فاجعه حلبچه، عملیات انفال عراق و کشتار غیرنظامیان کُرد عراقی با سلاح‌های شیمیایی منتهی گردید. به نوشته هیلترمن «تبانی دولت ریگان با عراق در دوران جنگ با ایران و سکوت عملی‌اش در مورد فاجعه حلبچه، زمینه نسل‌کشی در کردستان عراق، تکثیر جنگ‌افزارهای کشتار جمعی در خلیج [فارس] و حمله عراق به کویت را فراهم ساخت.» (هیلترمن، ۱۳۹۲: ص ۷۷).

برخی از ویژگی‌های بارز کتاب رابطه زهرآگین یا به تعبیری نقاط قوت این اثر پژوهشی چنین است:

- سفر نویسنده کتاب به کشورهای منطقه به‌ویژه ایران و عراق و منطقه کردستان عراق و شهر حلبچه.
- مصاحبه‌های دست اول و منحصربه‌فرد با افرادی از کشورهای مختلف درگیر در این قضیه اعم از مصدومان و بازماندگان واقعه حلبچه؛ بعضی رزمندگان، عکاسان و پزشکان ایرانی؛ شماری از نیروها و فرماندهان و مقامات عالی‌رتبه عراقی؛ کارشناسان بین‌المللی در زمینه جنگ شیمیایی؛ بازرسان سازمان ملل، مقامات اطلاعاتی ایالات متحده و...

• طیف وسیع منابع مورد استفاده اعم از اخبار خبرگزاری‌های مختلف، نشریات، کتاب‌های معتبر،

در روزنامه واشنگتن پست، کتاب رابطه زهرآگین، روایتی تکان‌دهنده از بمباران شیمیایی حلبچه و عملیات متعاقب آن یعنی "انفال" و کشتار ده‌ها هزار کُرد عراقی توسط رژیم بعثی عراق توصیف شده است.

کامل امانت‌داری قضاوت درباره این مسائل به کارشناسان و اهل فن واگذار گردیده است. کتاب ۵۲۰ صفحه‌ای رابطه زهرآگین آمریکا، عراق و بمباران شیمیایی حلبچه اثر یوست آر. هیلترمن، با ترجمه یعقوب نعمتی وروجنی و به‌همت نشر مرز و بوم، در اواخر زمستان ۱۳۹۲ روانه بازار کتاب شده است.